

Život Zjednotenia v skúsenosti Jána z Kríža

Jana Trajtelová

Ján z Kríža venuje otázke mystickej *blízkosti* svoje dve diela, *Duchovnú pieseň* a *Živý plameň lásky*. Tieto taktiež vznikli ako dodatočný komentár, výklad k poézii. Samozrejme, ani v nich nezabúda na skúsenosti temnej noci, tak neodmysliteľnej na ceste k zjednoteniu. Otázku *jednoty*, na rozdiel od svojich dvoch nemeckých predchodcov, sa snaží uchopiť viac prakticky a neakademicky – v jej možných farebných podobách a prejavoch, v jej neustálej kreatívnej dynamike. V jeho podaní sa mystický život ukazuje ako skutočná existenciálna dráma lásky, čo umocňuje tiež Jánov slovník, zvolená symbolika, ale najmä – dôraz kladený na samotný osobný *vzťah*. Práve v tejto základnej perspektíve, „*dychtivá túžba*“ po „neviditeľnej kráse“¹ privádza hľadajúceho k *daru* toho, čo sa nevlastní.

V *Duchovnej piesni*, silne ovplyvnenej biblickou *Vel'piesňou*, sa stáva základným motívom hľadanie a nachádzanie „Milovaného.“ Snubná symbolika opäť upriamuje našu pozornosť na starú známu ľudskú skúsenosť, na odvekú záhadu a večnú inšpiráciu básnikov a umelcov: na magnetizujúcu príťažlivosť milencov. V zhustenej podobe básnických obrazov tu autor podáva náčrt celého priebehu mystickej cesty. Ján z Kríža približuje tajomné mystérium mystického života ako čisté *mystérium lásky*. Rozohráva pôvabné predstavenie vzájomnej túžby „Milovaného“ (*Amado*) a „milovanej“ (*Amada*), ktorých láskyplný boj a očakávané zjednotenie naznačuje už v *Temnej noci*. Niet sa čo čudovať, že vnímavý Jánov duch pre zobrazenie *blízkosti* pôsobiaceho božstva volí práve obraz milencov, a že pri vykresľovaní mystického pomeru tak rád používa výrazy „zamilovať sa“, „zamilovaný“, „milovať.“ Ved’ „ten, kto je skutočne zamilovaný sa poľahky stráca všetkému ostatnému, aby sa o to viac získal v tom, čo miluje.“² Spomeňme tiež, že i napriek dominantnému postaveniu obrazu snúbeneckej lásky, Ján z Kríža sa neviaže iba naň. Dobre si uvedomuje, že realita *nevypovedateľného* každé zobrazenie prepožičané z ľudskej reality vysoko presahuje, aj keď sa vo všetkých jej jednotlivých aspektoch zároveň veľmi významne zjavuje. Na istom mieste v *Duchovnej piesni* sa snaží o doplnenie načrtnutého obrazu a naznačuje, že prekypujúca plnosť intímnej skúsenosti *jednoty* smeruje ďaleko *za* každý možný obraz či prepožičanú analógiu: „Boh sa v tomto vnútornom zjednotení udeľuje duši³ s takou opravdivosťou lásky,⁴ že nie je náklonnosti matky, ktorá by s takou nežnosťou láskala svojho syna, ani lásky brata, ani priateľstvo priateľa, ktoré by sa s ním mohli porovnávať.“⁵ Na inom mieste bližšie špecifikuje, že ono najvnútornejšie zdieľanie sa je celkom bezprostredné, bytnostné, keďže ide o „dotyk nahých podstát.“⁶ Inde hovorí o „podstatnom zjednotení“ na základe bezprostrednej participácie.⁷ Podľa Jána, sám Boh uvádza „(dušu) do vnútra (*dentro*) svojej lásky“⁸ a vytvára s ňou „tesné spojenie“, ktoré je *darom* celkom nevyjadriteľným. V ňom „obaja sú jedno“, čo je „zjednotenie či pretvorenie lásky v Bohu.“⁹ Nepochybne, analógia mileneckej lásky ostáva najsilnejším a celkom dominantným pomocným obrazom, keďže pre Jána je mystická jednota zásadne „*zjednotením lásky*“, v ktorom môže bez obáv zvolieť: „*Milovaný žije v milujúcom a milujúci v Milovanom.*“¹⁰ Ján pokračuje nasledujúcimi silnými vyjadreniami, v ktorých zaznieva tiež ono eckhartovské „stotožnenie

¹ JAN OD KRÍŽE: *Duchovní píseň*, c. d., s. 60.

² Tamže, s. 194.

³ „*Comunicase Dios en esta interior unión al alma*“

⁴ „*veras de amor*“ In *Obras completas*, c. d., s. 864.

⁵ JAN OD KRÍŽE: *Duchovní píseň*, c. d., s. 180.

⁶ Tamže, s. 135. Originál: „*toque de sustancias desnudas*“ In *Obras completas*, c. d., 817.

⁷ Tamže, s. 244. „*la union sustancial*“

⁸ Tamže, s. 174.

⁹ Tamže, s. 173, 171.

¹⁰ Tamže, s. 89.

sa“ mystika s Bohom, pretože „je možné povedať, že každý z nich je tým druhým a že obaja sú jedno.“¹¹ Podobne ako majster Eckhart, aj on sa po skončení svojej zanietenej reči o charaktere božského zjednotenia odvoláva na výroky apoštola Pavla, konkrétne na Gal 2, 20. Zdôrazňuje, že na základe „podobnosti a pretvorenia“ možno skutočne hovoriť o *jednom* spoločnom živote človeka a Boha a to „skrze zjednotenie lásky.“¹² K naznačenej problematike *podobnosti* či dokonca *rovnosti* sa mystický učiteľ vyjadruje, že „Božia láska k duši znamená istým spôsobom, že ju vkladá do seba a činí ju sebe rovnú; a tak miluje dušu v sebe tou istou láskou akou miluje seba...“¹³ Inde naznačuje, že túžba lásky vedie *túžiaceho* k oprávnenému zvrchovanému nároku na *vytúžené* a týmto nárokom je „rovnosť lásky s Bohom.“¹⁴ Milujúci sa podľa neho neuspokojí, až pokiaľ nebude milovať rovnakou mierou akou je milovaný Milovaným. *Miera mystickej rovnosti je mierou lásky*. Ján vlastným vášnivým spôsobom naznačuje, že *blízkosť* božstva sa v skúsenosti vrcholnej mystiky javí ako absolútna. Veď láska spôsobuje takú podobnosť, že sa zdá, že „každý z nich je tým druhým a že obaja sú jedno. Dôvodom je to, že v zjednotení a v pretvorení lásky dáva jeden druhému vlastnenie seba, a každý opúšťa sám seba a vymieňa sa za druhého; a tak každý žije v tom druhom, jeden je druhým a obaja sú jedno pretvorením v láske.“¹⁵ Všimnime si, že Ján z Kríža po dôkladnej očiste temnej noci, po zničení akýchkoľvek vlastníckych nárokov, s ľahkosťou hovorí o vlastní Boha, či o vzájomnom vlastní sa. Dať sa vlastníť druhému znamená absolútne sa *darovať*, vydať sa celkom k dispozícii *iného*. Avšak zároveň s týmto sebadarovaním sa mení darca v *obdarovaného*, ktorý dostáva *darom* vlastníenie toho, ktorému sa vydal. *L á s k a* je mystériom mystickej *blízkości*. Je *blízkosťou* vo *vzdialenosti*, ktorá rešpektuje *vzdialenosť* v *blízkości*. Dokonalá *jednota* dokonalého *daru*.

Štvrté a posledné veľké Jánovo dielo, *Živý plameň lásky*, je jedinečným, vzácnym svedectvom vrcholnej podoby mystického života. Opisuje v ňom takmer výlučne stav dokonalej, prečistenej lásky, ktorý je samotným *cieľom cesty*, uspokojeným životom v *jednote*. Pripomína, že ide o najvyšší možný stav, ktorý možno v tomto živote dosiahnuť. Je zaujímavé, že toto dielo nie je venované osobám zasväteného rehoľného života, ale istej granadskej vdove, Anne de Peñalosa, žijúcej „vo svete.“ Tá Jána požiadala o objasnenie rovnomennej básne. Mystik sa najskôr zdráha vyhovieť jej, v úprimnom vedomí, že pre veci „tak vnútorné a duchovné“ obyčajne niet slov – ako sa dozvedáme v Predhovore spisu. Avšak dodáva, že hoci sa „ťažko hovorí o hĺbinách ducha“, predsa je to v pravý čas milosťou možné, a to „jedine z hĺbky ducha“, ktorá mu teraz bola trocha pootvorená.¹⁶ Ako názov diela naznačuje, autor sa v ňom pohráva s obrazom *živého* spaľujúceho ohňa, ktorým je samo nezobraziteľné božstvo. *Živá* túžba privádza k *živému* plameňu. Mystik plameň stotožňuje s treťou božskou osobou, ktorá z „najhlbšieho stredu duše“ svojím *pôsobením* roznečuje lásku a premieňa všetko, čoho sa dotkne, v ten istý plameň. „Stravuje a pretvára (dušu),“ v nej „horí a plápolá“, a tak sa stáva s oným plameňom „jednou jedinou láskou.“¹⁷ „Preto môžeme povedať o duši, ktorá je v stave pretvorenia lásky, že jej obvyklý habitus je ako drevo, ktoré je stále prenikané ohňom; a úkony tejto duše sú plameňom, ktorý sa rodí z ohňa lásky a tým mocnejšie šľahá, čím intenzívnejší je oheň zjednotenia.“¹⁸ Možno postrehnúť, že Ján z Kríža nepovažuje ani dosiahnutý „stav pretvorenia“ za definitívne ukončenie *cesty*, za definitívny *cieľ*, hoci sa zdá, že k tomuto už má skutočne veľmi *blízko*. Až „pretrhnutím závoja“¹⁹, po ktorom mystik nikdy neprestáva volať – fyzickou smrťou – je možné dosiahnuť absolútnu plnosť v

¹¹ Tamže, s. 89.

¹² JAN OD KRÍŽE: *Duchovní píseň*, c. d., s. 90.

¹³ Tamže, s. 210.

¹⁴ Tamže, s. 236.

¹⁵ Tamže, s. 90.

¹⁶ JAN OD KRÍŽE: *Živý plamen lásky*, c. d., s. 17.

¹⁷ Tamže, s. 24.

¹⁸ Tamže, s. 24-25.

¹⁹ Tamže, s. 23, 236.

„božskej sláve“. Preto ani stav pokojného prebývania v zjednotení nie je žiadnym stabilným pozemským finále, ide skôr o akýsi „náčrt pretvorenia v tomto živote.“²⁰ Hovorí síce o dosiahnutom stave, ale tento v sebe obsahuje svoju vlastnú planúcu dynamiku, čo naznačuje vedúci symbol ohňa. Horiaci plameň zapaluje a osvetľuje celého človeka, obdarúva všetky jeho mohutnosti, ktoré boli predtým tak dôsledne očistené temným plameňom noci. A tak ako sa nápoj šíri žilami tela do všetkých údov, tak sa Boh svojím pretvárajúcim *pôsobením* postupne „podstatne šíri dušou“ a tá „pije zo svojho Boha“ – „pretože čo do rozumu pije múdrosť a poznanie; a čo do vôle, pije lásku; a čo do pamäti, pije osvieženie a rozkoš pri pomyslení na slávu a pri jej pociťovaní.“²¹ Vnútorň život naďalej pulzuje nekončiacim pohybom k stále väčšej šírke, hĺbke a dokonalosti lásky, ktorá sa môže „časom a cvičením“²² upevniť a rozrásť. Popritom sa *obdarovanému* dostáva stále nových a nepoznaných *darov* a prejavov priazne. Ján hovorí, že ide o takú *blízkosť*, že v úplnom „ponorení v Boha“ „(duša) zakúša záblesk večného života, i keď nie dokonale, pretože to stav tohto života neznesie.“²³ Na tom istom mieste Ján v úprimnej hravej spontánnosti niekoľkokrát po sebe používa slovo *živý* a *život*, ktoré ešte umocňuje základnú perspektívu dynamickej aktívne pôsobiacej činnosti božstva – lásky, ktorá je „ustavične v pohybe“ a „nikdy nezaháľá“, a tak zraňuje „plápolaním jemnej lásky a veselo a radostne činí dômyselné hry lásky.“²⁴ Láska sa zdá byť vo svojom tvorivom pôsobení nekonečná. A Ján, akoby na obhajobu nevídaného bohatstva *daru*, ktorého sa v takejto radikálnej podobe dostane len nemnohým, podotýka, že sa netreba čudovať, „že Boh preukazuje tak vznešené a zvláštne milosti dušiam, ktoré chce obdarovať; veď keď uvážime, že je Boh...nebude sa nám to zdať nerozumné.“²⁵

Ján z Kríža sa vo svojom obľúbenom, tak často používanom pojme „**pretvorenie**“ (*transformación*), priamo dotýka dôležitého mystického pojmu „**zbožštenie**“ (*endiosamiento*), ktorý v danej dobovej atmosfére mohol vyvolávať isté pochybnosti a nepriaznivé reakcie. Samotný výraz „zbožštenie“ v jeho spisoch nachádzame výslovne iba raz. Zdá sa však, že obsahový rozdiel medzi nimi nie je. „Avšak navyše ono zbožštenie (*endiosamiento*) a pozdvihnutie mysle v Bohu, v ktorom je duša akoby unesená a uchvátená v láske, celá dokonalá v Bohu, jej nedovoľuje povšimnúť si čohokoľvek svetského; pretože nielen všetkým veciam, ale i sebe samej je odcudzená a zmarená, akoby zhrnutá a rozpustená v lásku, čo spočíva v tom, že prešla od seba k Milovanému.“²⁶ Opäť si dovoľíme zdôrazniť, že Ján hovoriac o tomto vznešenom stave zároveň nezabudne pripomenúť podstatný prvok mystického *pretvorenia*, základnú charakteristiku autentického *theosis* – *úplný prechod „od seba k Milovanému*.“ Dosiahnutie dokonalosti, „rozpustenie“ sa v láske a mystické zjednotenie, to všetko sú pojmy ekvivalentné s dokonalým vyjdením od seba k *Inému*, s úplným obrátením bytostnej pozornosti *ja* – zmarením vlastniacej sa sebastrednosti. *Tradičná mystika Západu je potom v tomto zmysle nie mystikou Jedného, ale Druhého*. Je dokonalým prenesením pozornosti pôvodne sebastredného *ja* k *Ty*, exemplárne naplneným pravzorom každého ľudského vzťahu. „Preto ten, kto je zamilovaný, hovorí, že má srdce ulúpené alebo unesené tým, koho miluje, lebo ho má mimo seba, vložené do milovanej skutočnosti; a tak nemá (svoje) srdce pre seba, ale pre toho, koho miluje.“²⁷ Snáď netreba príliš zdôrazňovať, že láskyplná otvorenosť voči Nekonečnému rozširuje srdce milujúceho smerom k *nekonečnu*, nachádzajúceho svoje *zobrazenia* tiež v krásach stvoreného sveta a v konkrétnych očiach druhého, ktorý sa stáva účinkom *blízkości* nielen blížnym, ale podstatne *blízkym*. História ukazuje, že mystické *pretvorenie* má omnoho širšie a univerzálnejšie

²⁰ JAN OD KRÍŽE: *Duchovní píseň*, c. d., s. 90.

²¹ Tamže, s. 174.

²² JAN OD KRÍŽE: *Živý plamen lásky*, c. d., s. 19.

²³ Tamže, s. 26.

²⁴ Tamže, s. 27.

²⁵ Tamže, s. 18.

²⁶ JAN OD KRÍŽE: *Duchovní píseň*, c. d., s. 176.

²⁷ Tamže, s. 71-72.

dôsledky ako naplnenie jednej túžiacej ľudskej existencie. *Obdarovaný* je zároveň *darom* pre mnohých. Jeho tichý vplyv mocne *pôsobí* – a nielen niekoľko desiatok rokov jeho života – ako to dokazujú zakladatelia rôznych duchovných diel. Ján z Kríža naznačuje, že miera *obdarenia* súvisí aj s mierou „potomstva, ktoré má zdediť ich náuku a ducha.“²⁸

V oboch spomínaných spisoch Ján nesmel, s chvením, načrtáva ešte jeden silný obraz, ktorým vyjadruje samotný pulzujúci život zjednotenia: vzájomné „dýchanie Boha a duše“. *Dych*, ktorým bol bytiu človeka vdýchnutý život, *dych*, ktorým žije svoj *vlastný* život, je tým istým *dychom*, ktorým *dýcha* samotný živý Boh. Dych – Duch – Život, sú všetko dôležité, neodlíšiteľne späté biblické pojmy, ktoré zároveň zohrávajú dominantnú rolu v židovskej mystickej tradícii. Vrcholná kresťanská mystika si toto odveké tajomstvo tiež bezprostredne vychutnáva a naplno uvedomuje. Mystická *jednota* je v tejto perspektíve návratom k *jednotnému dýchaniu*. *Dychom* ktorý roznecuje lásku, Ján vykresľuje *pôsobenie* Božieho Ducha, ktorý sa úzko *zjednocuje* s duchom človeka. Umožňuje mu tak „dýchať v Bohu tým istým dychom lásky, ktorým Otec dýcha v Synovi a Syn v Otcovi.“²⁹ Pokračuje odvážnymi teologickými tvrdeniami, že Duch svätý „na ňu (dušu) dýcha v Otcovi a Synovi v zmienenom pretvorení, aby ju zjednotil so sebou.“³⁰ A preto aj ona sama, „zjednotená a pretvorená v Boha, vydychuje v Bohu do Boha sám božský dych, ktorý Boh, keďže ona je pretvorená v neho, vydychuje v sebe samom do nej.“³¹ Zakrátko dodáva, že pri tomto vzájomnom *dýchaní*, ide o *jednotné dýchanie* „na spôsob účasti“, pretože je zjednotená milosťou v Najsvätejšej Trojici, v ktorej sa stáva božskou skrze účasť.³² Vzápätí sa opäť odvoláva na obľúbené biblické výroky mystikov – o stvorení človeka k *obrazu* Božiemu (Gn 1, 26-27), o Božom synovstve (Jn 1, 12 či 17, 24) a o účasti človeka na božskej prirodzenosti (2 Petr 1, 2-5). Pozornosti je hodný fakt, že v *Živom plameni*, keď má mystický autor prísť k systematickej analýze tejto nevyjadriteľnej skúsenosti, stojacej na samom vrchole mystického života, zrazu rezignovane odkladá pero a svoje posledné dielo ukončuje slovami: „Je to dýchanie plné dobra a slávy, (Boh) naplnil ju (dušu) dobrotou a slávou Ducha svätého, a pritom v nej roznieťil lásku k sebe nadovšetko, čo sa dá povedať a pocítiť v Božích hĺbkinách. A preto tu končím.“³³

²⁸ JAN OD KRÍŽE: *Živý plamen lásky*, c. d., s. 58.

²⁹ JAN OD KRÍŽE: *Duchovní píseň*, c. d., s. 242.

³⁰ Tamže, s. 242.

³¹ Tamže, s. 242.

³² Tamže, s. 242.

³³ Variant ŽPA (porov.pozn. p.č). In JAN OD KRÍŽE: *Živý plamen lásky*, c. d., s. 143-144. Tiež: „O tomto dýchaní, plnom dobra a slávy a jemnej lásky Boha k duši, by som nerád hovoril, a ani nechcem; pretože jasne vidím, že to neviem povedať, a zdalo by sa mi, že je to (len) to, čo by som povedal.“ In JAN OD KRÍŽE: *Živý plamen lásky*, c. d., s. 143.